

turligvis ikke (se t. eks. breve til Sachsen og Hessen samt til den kongelige prokurator ved kammerretten, *Ausländisch Registrant* 1542 fol. 185, 1543 fol. 47 ff., Rigsarkivet). Rabe behandler spørgsmålet i forbindelse med de tre bispedømmer Metz, Toul og Verduns udskillelse af det tyske rige. Det er nok tvivlsomt om en tilsvarende fare har eksisteret for Holstens vedkommende. Men perspektivet er ganske tankevækkende for danske historikere, som er vant til med næb og klør at skulle forsvare sig imod imperiale synspunkter indenfor tysk historieforskning.

Mikael Venge

Das Reichstagsprotokoll des kaiserlichen Kommissars Felix Hornung vom Augsburger Reichstag 1555 mit einem Anhang: Die Denkschrift des Reichsvizekanzlers Georg Sigmund Seld für den Augsburger Reichstag. Hrsg. v. *Heinrich Lutz* und *Alfred Kohler*. Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 103. Band. Hermann Böhlau Nachf. Wien, 1971. 222 s.

Årene omkring 1550 hører til de mest dramatiske i Tysklands historie. Temaet stænderne stillet overfor kejsermagtens triumfer (Mühlberg) og bratte fald (Metz) har da også traditionelt nydt historikernes bevågenhed. Forløbet skildredes mesterligt af Ranke og senere Brandt, i begge tilfælde med kurfyrst Moritz af Sachsen som den centrale skikkelse – »helten«, om man vil – der på én gang symboliserede konfessionalismens og territorialfyrsternes sejr. Frugten af Moritz' politik var Augsburger-religionsfreden 1555, hvis indhold af en senere luthersk statsteoretiker sammenfattedes i den berømte maxime »cuius regio, eius religio«. Interessen for disse begivenheder synes i nyeste tid genopblussende. I 1964 udsendte Heinrich Lutz »Christianitas Afflicta – Europa, das Reich und die päbstliche Politik... 1552–1556«. Denne vægtige monografi er nu fulgt op af et kilde-skrift, indeholdende dels selve den kejserlige kommissærs rapport fra rigsdagen, dels et udkast til den kejserlige instruktion (som aldrig udstedtes). Hornung-protokollen er et nyfund, som udvider kendskabet navnlig til de mundtlige drøftelser forud for religionsfreden. Vicekansler Selds memorandum har til gengæld længe været kendt og skattet af forskningen. Brandt tolkede det som et formeligt testamente fra Karl V's hånd, en epilog over hans regering og politik, skrevet på abdikationens tærskel. Lutz reviderer denne opfattelse noget. Han understreger, at Selds memorandum først og fremmest er et diskussionsgrundlag, ikke nødvendigvis identisk med kejserens standspunkt. Snarest udgør det et tværsnit af de kejserlige rådgiveres overvejelser, om end med hensyntagen til Karl V's tanker.

Glædeligt, at publiceringen af disse tvende tekster ikke har skullet afvente Rigsdagsakternes langsomme fremadskriden. Begge rummer de væsentlige bidrag til forståelsen af den nyere tids regionalt og konfessionelt splittede Tyskland, om end begge tillige er udsprungne af en diametralt modsat politik – en politik, der spillede fallit.

Mikael Venge

K. H. Schleif: Regierung und Verwaltung des Erzstifts Bremen am Beginn der Neuzeit (1500–1646). Eine Studie zum Wesen der modernen Staatlichkeit. Schriftenreihe des Landschaftsverbandes Stade, hrsg. v. R. Drögereit, Bd. I. Hamb., Niederelbedruck, 1972. 320 s.

Den moderne stat er som forf. fremhæver vanskelig at definere typologisk; med Werner Näf vælger han som kriterier væksten i statsvirksomhedens intensitet og i 'statsbevidst-